

Ермекбаева Б.Ж.,
Арзаева М.Ж.

**Исламдық қаржыландырудың
Қазақстандағы даму
мәселелері**

Жаһандық экономикалық дағдарыс исламдық қаржыландырудың өміршеңділігін дәлелдеп берді. Исламдық қаржыландырудың басты басымдықтарының бірі пайыздық қойылымның алынбауымен сипатталады. Себебі банктік қойылым Шариғат қағидаларына қайшы келеді. Исламдық банкинг акционерлік капиталға инвестордың қатысуы арқылы қаржыландырылады. Бұл жерде пайда арнайы бағалы қағаз шығарудан құралса, одан түскен табыс экономиканың нақты секторындағы жобаны инвестициялауға бағытталады. Сонымен бірге бұл модельдің тартымды тұсы ретінде бизнестің рухани тазалығының сақталуын да атап өтуге болады. Исламдық банкингте кепілзатсыз, бірақ болашағынан үміт күттіретін жобалар да қаржыландырылуы мүмкін. Мұндай жағдайларда бизнес жобаның экономикалық өміршеңдігі, нарықтың нақты сегментіндегі конъюнктураның даму перспективалары, клиенттің іскерлік қабілеттері мұқият талданады.

Жақсы инвестордан қомақты қаржымен қоса, оның басымдыққа ие тұстарын да алуға және пайдалануға болады әрі дүниежүзіндегі көптеген инвесторлар осындай қағиданы ұстанады. Осы орайда соңғы жылдары исламдық қаржыландырудың әлемдегі, оның ішінде біздің ел үшін маңыздылығы артауда.

Түйін сөздер: исламдық қаржыландыру, Шариғат қағидалары, исламдық банкинг, қаржы өнімдері, исламдық қаржы активтері.

Ermekebaeva B.Zh.,
Arzayeva M.Zh.

**Problems of development of
Islamic finance in Kazakhstan**

The global economic crisis has shown how viable Islamic finance. One of the biggest advantages of Islamic finance is that the interest rate will be charged. Bank interest is incompatible with Sharia law. Islamic banking involves the financing through the participation of an investor in the share capital. This income is composed by issuing special securities and the income from them is invested in the real sector of the economy. The most attractive aspect of this model is the spiritual purity of the business. In Islamic banking financing can get many promising projects, even in the absence of collateral. However, before giving the loan, the project is carefully analyzed: how economically viable it is, what are the prospects of development of situation in this market segment, studied business as a client.

A good investor can give a lot more and a lot of it may adopt. It comes and businessmen around the world. In this regard, the role of Islamic finance in recent years has increased worldwide, and including us.

Key words: Islamic financing, principles of Shariat, Islamic banking, financial products, Islamic financial assets.

Ермекбаева Б.Ж.,
Арзаева М.Ж.

**Проблемы развития
исламского финансирования
в Казахстане**

Глобальный экономический кризис показал, насколько жизнеспособно исламское финансирование. Одним из самых больших преимуществ исламского финансирования является то, что процентная ставка не взимается. Банковский процент несовместим с Шариатом. Исламский банкинг предполагает финансирование на основе участия инвестора в акционерном капитале. При этом прибыль складывается за счет выпуска специальных ценных бумаг, а доходы от них инвестируются в проекты реального сектора экономики. Наиболее привлекательной стороной такой модели является духовная чистота бизнеса. В исламском банкинге финансирование могут получить многие перспективные проекты даже при отсутствии залога. Однако, прежде чем дать кредит, проект тщательно анализируется: насколько он экономически жизнеспособен, какие перспективы развития конъюнктуры в данном сегменте рынка, изучаются деловые качества клиента.

Хороший инвестор может дать гораздо больше и от него возможно многое перенять. Именно так и поступают бизнесмены во всем мире. В связи с этим роль исламского финансирования в последние годы повышается во всем мире, и в том числе для нас.

Ключевые слова: исламское финансирование, принципы Шариата, исламский банкинг, финансовые продукты, исламские финансовые активы.

ИСЛАМДЫҚ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДАМУ МӘСЕЛЕСІ

Әлемдік қаржы дағдарысы кезінде классикалық банктер тоқырауға ұшыраған тұста исламдық банктердің өз тұрақтылығын сақтап қалуы – оның танымалдылығын арттырды.

Исламдық қаржыландыру – исламның діни ережелеріне негізделген әрі дәстүрлі қаржыландыруға балама жол.

Исламдық қаржыландыру классикалық бағыттан негізінен бес басты қағидасымен ерекшеленеді:

- несие бойынша пайыздың болмауы (*riba*);
- алыпсатарлық іс-әрекеттеріне шектеу қойылады; әсіресе, темекімен, алкогольмен, қару-жарақпен, көңіл көтеретін орындар, шошқа етімен, т.б. байланысты операцияларды қаржыландырмау;
- құмар ойын, алыпсатарлық іс-әрекеттерін қаржыландырмау (*maisir; zulm*);
- алкогольмен, қару-жарақпен, шошқа етімен, т.б. байланысты операцияларды қаржыландырмау (*haram*);
- анықсыздықтың болуына жол бермеу (*gharar*);
- пайда мен тәуекелдің мәмілеге қатысушылар арасында теңдей бөлінуі.

Демек, исламдық қаржыландырудың маңызды ерекшелігінің бірі пайыздық қойылымның алынбауымен сипатталады. Себебі пайыздық қойылымның алынуы шарифат заңына қайшы келеді. Тағы да бір ерекшелігі – мәмілелердің активтер негізінде жүргізілуі. Исламдық қаржыгерлерінің тұжырымдауынша, исламдық қаржыландырудың басты ұстанымы оның экономиканың нақты секторына бағытталуы, экономикалық тиімділігі мен клиенттің іскерлік қасиеттерін талдай отырып әрі ысырапқа жол бермеу. Акционерлік капиталға қатысу арқылы қаржыландыру мүмкіндігінің қарастырылуы әрі бизнестің рухани тазалығының сақталуы. Батыс үлгісіндегі қаржы жүйесінен аталмыш жүйенің басты ерекшелігі, банктің бизнес жобаға әріптес ретінде қатысуы – кәсіпкерліктің дамуын тежемейді, керісінше өркендеуіне ықпал жасайды.

Исламдық қаржыландырудың жүзеге асырылу ерекшелігіне байланысты оның құралдарын үш топқа топтастырып қарауға болады:

Жалпы:

- үстемесіз қаржыландыру (тікелей шығындарды жеңілдікпен қаржыландыру) (*қард аль хасан*);

- Сукук сертификатын орналастыру арқылы қор жинау;
 - Банктік емес қызмет (инвестициялық қор, Вақф, Хадж, зейнетақы қорлары, микронесиеу);
 - Такафул (өзара сақтандыру).
- Әріптестік негізінде:
- Мудароба (рабб аль маль-инвестор);
 - Мушарака (серіктестік);
 - Вакала (агент).
- Сауда негізінде:

- Мурабаха (сауданы қысқа мерзімді қаржыландыру);
 - Иджара (ұзартылған мерзімге құрал-жабдық сату);
 - Истисна (инфрақұрылымды тапсырыс бойынша қаржыландыру);
 - Салам (ауылшаруашылығын аванстық қаржыландыру);
- Исламдық қаржы өнімдерінің ерекшеліктерін мынадай кестеде түрінде қарастыруға болады:

1-кесте – Исламдық қаржы өнімдерінің ерекшеліктері [1].

Банк өнімдері	Мықты жақтары	Әлсіз жақтары
Кәсіпкерлік қызметті қаржыландыру:		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Коммерциялық несиені беру арқылы сауда делдалы ретінде сауда қызметін несиелендіру 	Төлем сомасы клиентке белгілі	Несие қолма-қол ақша түрінде берілмейді; ислам банкі нақты активті клиентке үстеме бағамен ұзартылған мерзімге сатып алып береді
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Әріптестік негізінде заңды тұлғалардың жарғылық капиталына қатысу арқылы өндірістік және сауда қызметтерін қаржыландыру 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ислам банк мен клиент әріптес ретінде қатысады 2. Қатысушы тараптар жобаның пайда әкелуіне мүдделі 3. Пайда алдын ала келісілген үлеспен қатысушылар арасында бөлінеді 4. Қатысушы тараптар қосқан қаражаттар көлемінде залал шегеді 	Жобаны жүзеге асыруға екі тарап бірдей атсалысады
Лизинг негізіндегі инвестициялық қызмет (жалға беру)	Лизингтік төлем сомасы алдын ала клиентке белгілі	Лизингке алынатын мүлік исламдық қаржыландыру талаптарына сай болуы керек
Исламдық жалдау сертификаттары – жалдау келісім шартына сәйкес (қаржы лизингі) табыс алу құқығы	<ol style="list-style-type: none"> 1. Жылжымайтын мүлік, жер учаскелері, құрал-жабдықтар алу мүмкіндігі 2. Сертификаттар активтермен қамтамасыз етілген 	Алынатын активтер исламдық қаржыландыру талаптарына сай болуы шарт
Исламдық қатысу сертификаттары – тартылған қаражаттарды жаңа немесе қолданыстағы инвестициялық жобаларға жұмсау мақсатымен шығарылады	<ol style="list-style-type: none"> 1. Инфрақұрылымдық, өндірістік, ауылшаруашылығы жобаларын қаржыландыруға мүмкіндік береді 2. Сертификаттар нақты активпен қамтамасыз етіледі 	Алынатын мүлік исламдық қаржыландыру талаптарына сай болуы керек
Исламдық инвестициялық қорлардың акциялары және пайлары қызметі исламдық қаржыландыру қағидаларына қайшы келмейтін компания және жоба инвестицияларын бағалы қағаздарға айналдырады	Инвестициялау активтермен қамтамасыз етілген	Қазақстанда исламдық құралдардың жетілмеуінен исламдық пайлық инвестициялық қорлар кеңінен тарамай отыр

Қазіргі кезде исламдық қаржыландыру институттары АҚШ пен Батыс Еуропаны қоса алғанда әлемнің сексенге жуық елінде 400-ден астам банктері арқылы қызмет көрсетеді. Исламдық даму банкінің бағалауы бойынша, соң-

ғы жылдары исламдық қаржы активтерінің өсімі орташа есеппен 10-15%-ға артып, 2015 жылдың соңында олардың жалпы көлемі 2.8 трлн. АҚШ доллары болады деп күтілуде. Standard&Poor's рейтингтік агенттігінің бағалауынша ол 4 трлн.

АҚШ долларына дейін жететін жеті еселік даму мүмкіндігі бар [2].

Шариғат қағидаларының нұсқамаларына негізделген исламдық қаржыландырудың әлемдік нарықтағы үлесі соңғы он жылдықта үш есе, 90 жылдардың ортасында 150 млрд. АҚШ долларынан 2010 жылдың аяғында 663 млрд. АҚШ долларына дейін өскен. Сонымен қатар, сарапшылардың көзқарасы бойынша Орталық Азия, Солтүстік Африка және Оңтүстік-шығыс Азия елдерінің ислам қаржылары дамуының болашағы өте зор болып табылады. Қазіргі кезде көптеген дамыған елдерде исламдық қаржыландырудың қағидаларына негізделе отырып, дәстүрлі қызметтерді атқарып жатыр [3].

Пост кеңестік елдер арасында Қазақстан Республикасы алғаш болып исламдық қаржыландыруды дамытудың заңнамалық негізін құрып, 12.02.2009 ж. Қазақстан Республикасының «Ислам банктерінің қызметі және ұйымдастырылуы және исламдық қаржыландырудың ұйымдастырылуы туралы мәселелер бойынша Қазақстан Республикасының жекелеген заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу» туралы Заңы қабылданды. Мұндай қадамға түрткі болған басты себептердің бірі – аталмыш саланың әлемдік қаржы дағдарысы жағдайында өз тұрақтылығын сақтауы. Елімізде исламдық қаржыландырудың қалыптасуы мен дамуына себеп болған алғышарттардың бірі индустриалды аймақтарды дамыту үшін сырттан ұзақ мерзімді инвестициялардың ұдайы ағынын тарту болып табылды. Екінші себеп – тек дәстүрлі қаржыландыру көзінен тәуелділікті төмендету және инвестициялық ағынды ынталандыру. Үшінші себеп – қаржы жүйесін қалыптастыру көздерін реттеу арқылы экономиканы тұрақты дамыту. Осы орайда Қазақстан Республикасының Үкіметі қабылдаған 2020 жылға дейін Исламдық қаржыландыруды дамыту Жол картасы аясында біршама шаралар жүзеге асырылуда. ҚР-да «Банк және банк қызметі туралы», «Бағалы қағаздар нарығы туралы» заңдарға т.б. нормативті-құқықтық актілерге исламдық қаржыландыру жөнінде өзгертулер енгізгеннен кейін елімізде исламдық банкингтің дамуына мүмкіншілік жасалады. Қазақстан 2010 жылы наурыз айында Алматы, Астана және Шымкент қалаларында бөлімшелері бар «Al-Hilal» Ислам Банкі АҚ (Біріккен Араб Әмірлігі)

алғашқы ислам банкі ашылды. Бұл банк қазіргі кезде мемлекеттің қолдауымен және қабылдаған заңдардың көмегімен елімізде 15-ке жуық мұнай, газ теміржол және т.б. саласындағы корпоративтік клиенттерді қаржыландыруда. Аталмыш банктің ресми мәліметтері бойынша, қазақстандық кәсіпорындарға 200 млн АҚШ доллары көлемінде инвестициялау жоспарлануда [4].

«Исламдық қаржыны дамыту ассоциациясы» мен алғашқы исламдық сақтандыру компаниясы «Такафул» өзара халал исламдық сақтандыру қоғамы бірігуінен пайда болған заңды тұлғалар «Fattah Finance» атты алғашқы исламдық брокерлік компания және исламдық қаржыландыру бойынша консалтингтік қызмет көрсететін компаниялар тіркелді. Сонымен қатар ICD қатысуымен Қазақстанда «Kazakhstan Ijara Company» АҚ исламдық лизинг компаниясы тіркелді.

J.P. Morgan банкінің ислам қаржылары бөлімінің басшысы Сафдара Аламаның пікірінше, Қазақстан бұл салада өңірлік исламдық қаржы орталығы болуы мүмкін, өйткені бұл аймақта ол ең қуатты қаржылық мемлекет болып саналады [4].

Заңнамалық негізі құрылғанымен де, жекелеген мәселелер исламдық қаржыландырудың ойдағыдай дамуына толық мүмкін болмай отыр. Себебі, біріншіден, исламдық қаржы салыстырмалы түрде жаңа әрі жас сала болып табылады. Тұңғыш ислам банкі лицензияны осыдан 30 жыл бұрын алған. Екіншіден әр елдің қаржыландыру ережесі мен құрылымы әртүрлі. Осы орайда классикалық және исламдық қаржыландыру саласындағы банктердің техникалық, құқықтық тұрғыда үйлесімді қызмет етуі қамтамасыз етілмеген. Үшіншіден, шариғат ережелеріне негізделген нормативтік құқықтық база, әсіресе өтімділікті басқаруға байланысты жекелеген кемшіліктерге де ие. Төртіншіден, посткеңестік елдерде, оның ішінде Қазақстанда исламдық қаржыландыру бойынша тәжірибенің тапшылығы мен халықтың аталмыш сала бойынша аз хабардар болуы. Сонымен бірге аталмыш сал бойынша мамандардың жетіспеушілігін атап айтуға болады.

Жалпы алғанда қазіргі таңда Алматы – ислам қаржысының орталығы ретінде қаралу мүмкіндігі исламдық қаржыландырудың Қазақстанда даму болашағының бар екендігіне негіз болады.

Әдебиеттер

- 1 <http://www.nationalbank.kz>
- 2 Трунин П., Каменских М., Муфтяхетдинова М. Исламская финансовая система: современное состояние и перспективы развития. – М.: ИЭПП, 2009. – 88 с.
- 3 Икбаль З., Мирахор А. Введение в исламское финансирование: Теория и практика. – Сингапур: Издательство John Wiley & Sons (Asia) Ptc Ltd, 2007.
- 4 Мукаман А.К., Рыскулов А.С. Исламская финансовая система как способ диверсификации мировой экономики. // IV Рыскуловские чтения. «Глобальный экономический кризис: причины, реалии и пути преодоления». Часть 1. – Алматы: Экономика. – 2009. – С. 600-606.

References

- 1 <http://www.nationalbank.kz>
- 2 Trunin P., Kamenskih M., Muftiaheddinova M. Islamskaya finansovaia sistema: sovremennoe sostoianie I perspektivi razvitiia. – M., 2009. – 88 s.
- 3 Ikbal Z., Mirahor A. Vvedenie v islamskoe finansirovanie: teoria I praktika. – Singapur: John Wiley & Sons (Asia) Ptc Ltd, 2007.
- 4 Mukaman A.K., Riskulova A.S. Islamskaya finansovaia sistema kak sposob diversifikasii mirovoi ekonomiki // Almaty: Ekonomika. – 2009. – s. 600-606.